

Révész Béla: **S** lehullunk az őszi avaron. (Ady és Léda tragikus szerelmének titkai.) Pozsony (Bratislava). Prager-kiadás. (Új Európa könyvei.) 224 l. Ady-dokumentumok könyve, 63 darab facsimile.

Révész új Ady-könyvében azokat a „dokumentumokat“ gyűjtötte össze, amelyek a költő és Léda viszonyát mutatják be. Levelek és naplók rejtveörzött zárait pattantotta fel, hogy a kapcsolatnak olyan diszkrét eseményeit hozza napvilágra, amelyek ezt még sötétebbé teszik. A tény köztudomású, részleteinek, melyek inkább egy zárt tárgyalás keretébe illők, ily mohó gyorsasággal való közlése kissé megdöbbenő. Bemutatja a gazdag Brüll Adél családját, attól kezdve, hogy hazánkba vándoroltak. Érdekes Ady és Léda megismerkedése, melyben az asszony részéről több a kiszámítottság, mint a véletlen. Rajzolja a fellobbanó szerelem szenvedélyességét s naplók és levelek dokumentumán átszűrve, kezdetől való „végzetességét“: Léda féltékenységét. Az attitűd nemcsak frivol, de nagy mértékben erkölcstelen is. A férj helyzete a legkevésbé megnyugtató: tudja feleségének viszonyát s az ellen nemcsak, hogy nem küzd, sőt azt szankcionálja. Ady alakja a legtisztább ebben a regényben: ő és édesanyja is állandóan azt akarja, hogy Léda legyen a felesége. Ez az egyedül becsületesebb megoldás a nő igényeinek zátonyán szenved hajótörést: nem látja a neki keveset kereső költő mellett biztosítva jövőjét, s ezért inkább a kényelmesebb megoldást választja. Természetesen ez a ferde és amorális helyzet hozta magával mindkét fél állandó bizalmatlanságát. A féltékenységi jeleneteknek vadul összezsapódó ütközetei mind sűrűbbekké válnak, s a sok fogadkozó, ígérkező „szeretlek, szeretem“-et végén egy brutális intermezzo zárja le, s így fejeződik be a modern magyar irodalom legizgatóbb szerelmi regénye. Nyers valóság-íze van a nagy szerelem dokumentumainak: két végzetesen egymáshoz kötött és differenciáltan ideges lélek tánca ez. Megelevenedik előttünk a nagyváradi világ, mely olyan erősen kötötte Adyt politikai és szerelmi életéhez. Látjuk Lédát, a „hűség“ hitvest, aki — még akkor sem lehet rokonszenves előttünk, ha a költő anyagi bizonytalanságán át nézzük „tragikumát“. Energikus, de lelke mélyéig romlott. Révész új könyve a legszomorúbb fotográfia. Annyira élesen hozza akörvonalakat, hogy még a betegséggel sem tudjuk menteni egyes cselekedetét. Kétségtelenül komplex elemekből tevődik össze mindkét karakter, de ez sem magyarázza jellemgyengességüket. A levelek hangja is sivár, a költészetnek szikrája sincs bennük, nemcsak pongyolán stilizáltak és a sietve készültség nyomai látszanak bennük, de az etikum szempontjából is gyöngék. Az egész levelezésen át egyetlen-egyszer sem villan élénk Ady Endre a költő, a maga rendkívüli nagyságában. A levelekből két aberrációval terhelt lelkeség kórképét lehet kiolvasni, de szerencsére — nem a költő Adyét. Érdekes dokumentumok ezek, egy beteg idegrendszer fájdalmas felsikoltásai, de Adyhoz, a költőhöz nincsen sok közülük. A biográfus lehet, hogy sok adatát értékelni és használni fogja, de aki Ady költészetének szépségeire keres benne pszichológiai magyarázatokat, az csalódottan teszi le. A könyv legharmónikusabb része Ady Vészi Margittal való tiszta barátságának emléke, mely különö-

sen szépen megírt naplórészleteiből tárul jellemzően elénk. Egyébként Révész új Ady-könyve, mint többi Ady-írása is, gyakran élvezhetetlenül stilizált; frazeológiája tele van túlzó entuziazmusokkal: csak egy példa rá: „Ady Endre nagyon érdekes felírásai és a dokumentumok során ujjong, viharzik, süvölt a viszony“ (26. l.). A munka második részében, a *Dokumentumok könyvében* levelek, fényképek s egyéb nyomtatott és kéziratos emlékek facsimiléit teszi közzé, melyek anyagát nagyjából már a szövegben is feldolgozta.

Kozcsa Sándor.

Gróf Széchenyi István Naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula. Ötödik kötet (1836—1843). Budapest, 1937. A Magyar Tud. Akadémia hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. (Gróf Széchenyi István Összes Munkái XIV. k.) XCI. és 841 lap.

Széchenyi küzdelmes pályafutásának bármely korszakára irányítsuk is figyelmünket, az az érzésünk támad, hogy az a legérdekesebb fejezete élete történetének, amelybe éppen belémlyedünk. Így vagyunk életének azzal a szakaszával is, amelyet az 1836—1843. évek eseményeit magában foglaló naplója, az előttünk fekvő kötet tár elénk. Az a korszak ez, amelyben a tőle megindított reform-mozgalom irányítása kisiklik kezéből, midőn neki is éreznie kellett azt a keserűséget, amely idővel minden reformátor szívét összeszorítja, beteljesülvén rajta az az igazság, hogy a szellemi mozgalmak éppúgy kormányozhatatlanok és éppúgy túlhaladnak felidezőjük céljain, mint a politikai forradalmak.

A Naplók V. kötetének első bejegyzése 1836. május 8-án kelt, az utolsó 1843. december 31-én. Ezek a bejegyzések azonban éppen a nagyszámú s legkülönbözőbb természetű élmények hatása alatt, másfelől a grófnak egymást gyorsan követő epe- és veserohamai miatt, egyre hézagosabbakká, rapszodikusabbakká válnak. Széchenyi naplóját a szó szoros értelmében távirat-stílusban írja, sőt még ennél is tömörebben. Szakadozott, töredékes, csonka mondatok sorakoznak egymás mellé, törlés törlést követ, különböző nyelvű felkiáltások furakodnak közéjük, rengeteg személynév tolul szemünk elé, többnyire rövidített alakban, úgyhogy az olvasó bajosan igazodnék el a bejegyzéseken, ha nem vezetné avatott kalauz az értékes történeti adatok és gondolattöredékek labirintusában. Viszota Gyula derekas munkát végzett: a kor politikai, társadalmi, gazdasági és irodalmi történetét alaposan ismervén, a lap alján közölt jegyzeteiben kiegészíti a töredékeket, feloldja a rövidítéseket, bemutatja a személynevek gazdái, s ismerteti a megértéshez szükséges tényeket. Ezek nélkül a magyarázatok nélkül a kutató a naplót alig használhatná fel forrásmunkául: rengeteg dolgot adna a szöveg megfejtése, s mégis homályban maradna sok fontos adat, vagy ami még nagyobb baj, súlyos félreértések keletkeznének. Ezek a jegyzetek természetesen tömörök s csak a legszükségesebbekre szorítkoznak. Viszota több mint harminc esztendeje foglalkozik Széchenyivel s korával, csakis ezzel, „specialistája“ a legnagyobb magyarnak, ennél fogva ma, úgyszólván, egyedül ő hivatott ennek a munkának elvégzésére. Sokhelyütt még így is azt érezzük, hogy még egyéb is szorulna felvilágosításra, nem értünk meg világosan minden bejegyzést, de ezt nem írhatjuk Viszota rovására: Széchenyi sok, izgatott állapotban papírra vetett gondolatfoszlánya, érzelmi kitörése ma már rejtelem marad a tények legalaposabb ismerője előtt is, megfejtésükhöz a legtermékenyebb

kiegészítő fantázia is szegény, nem is beszélve arról, hogy a kiadónak szinte újonnan kellene megírni a naplót.

A napló közlését megelőző bevezetésben Viszota feldolgozza a napló anyagát, kiegészítvén azt egyéb forrásokból merített adataival. A bevezetés kisebb fejezetekre tagolódik, mint a régebbi kötetek bevezetései, s így Széchenyi életének és működésének egy-egy mozzanata a maga elhatárolt egységében, világosabban áll előttünk, kiemelve abból a látszólagos zűrzavarból, amelyben a rendkívül sok téren és irányban működő államférfi tevékenysége lefolyt. Ez a zűrzavar azonban nem a gróf működésében van meg, hanem azoknak a szemében, akik nem tudtak behatolni eszmevilágába és nem találták meg ott azt az egységes célkitűzést, amelyhez tevékenységében következetesen ragaszkodott.

A bevezetés I. fejezetében Széchenyi életrajzának vázlata olvasható, az 1833/36-i országgyűlés berekesztésétől 1843 végéig. Mondanivalóját földrajzi szempont szerint rendezte el, azok köré a helyek köré csoportosítva, amelyeken Széchenyi megfordult. A II. fejezetben a gróf e korbéli egészségi állapotát ismerteti, megállapítva, hogy Széchenyi súlyos anyagcsere-bántalmakban, epe- és vesebajban szenvedett.

A III. fejezet, *Széchenyi hazafias céljai és munkássága* címmel, tulajdonképpen az említett nyolcadfél esztendő politikai történetét foglalja össze, természetesen Széchenyi alakja körül csoportosítva az eseményeket, kirekesztvén azokat, amelyek vele nem voltak kapcsolatban. Ez az igen tömören megírt fejezet nagy anyagot ölel fel: szó kerül ezeknek a mozgalmas éveknek valamennyi eseményére, a felvetett eszmékre, a politikusok céljaira, eszközeire. Széchenyi bámulatosan érzékeny lelke mindenre reagál, „... megérzi lelke még a látszólag jelentéktelen eseményekben is azt, ami Magyarországra nézve esetlegesen káros hatású lehet“. Valóban egyedül Széchenyi ismerte fel a kor reformtörékvéseinek jelentőségét a maguk mélységében, azok is kevesen voltak, akik megértették „nemzetünk regenerálására vonatkozó összefüggő nagy nézetét“. Ezek közé tartozott a fiatal Eötvös József báró és Szentkirályi Móric. Megértetlenül, elszigetelten áll a pártok fölé emelkedő államférfi, amint hidat akar verni a kormány és ellenzék között: az nem bízik benne, ez renegátnak tartja. Viszota bevezetésének legérdekesebb részletei azok a helyek, amelyekben Széchenyinek a két félhez való viszonyát világítja meg. Metternich, az öntelt, bőbeszédű kancellár — akinek tehetségéről Széchenyi ugyancsak csekély véleménnyel van! — „a jó útra“ akarná a grófort téríteni, de föltétlen fegyverletétét követel tőle, a nélkül, hogy javaslatait figyelemre méltatná; gyanakvó szemmel nézik a bécsi kormány többi urai is, sőt még a nádor is csak addig jóakarója, ameddig a gróf alkalmazkodik nézeteihez. Másfelől Széchenyi nem tudja megnyerni a „fascináló“ egyéniségű Batthyány Lajos grófort tervei számára, bár ez kezdetben nem idegenkedett azoktól, valamint nem tudja rábírní Deák Ferencet sem, hogy elvállalja a tervezett középpártnak a vezérségét. Kossuthot viszont a gróf tartja veszedelmesnek a nemzet jövőjére nézve (*A Kelet népe*, 1841), ez pedig, noha a legnagyobb elismeréssel szól a grófról, hallani sem akar annak terveiről. A közjogi alapon álló ellenzéki vezérek szemben találják a grófort meddő sérelmi politikájukkal, s nem értik, hogyan támogathatja a kormányt. Széchenyi maga magyarázza meg azt a látszólagos ellentétet, amely az 1825-i szeruplése és a 40-es évek elején elfoglalt álláspontja között van: akkor a kormány az alkot-

mányt és a nemzetiséget sírjába akarta fektetni, most megvan benne az akarat, hogy az alkotmány és nemzetiség álláspontjára helyezkedjék. Különbösen is ő sohasem a kormány ellen küzdött, hanem annak intézkedései ellen; a mostani királyi előadások kedve szerint valók: ilyenekért küzdött ő, míg mások mit sem tettek. Hogy ilyen körülmények között nem sok sikert arathatott, az könnyen megérthető. Az 1839/40-i országgyűlésen sikerült ugyan a Ráday Gedeon-ügy méregfogát kihúznia, ezen a sikeren kívül azonban naplója számbavehető eredményt nem könyvel el: feljegyzéseiben a kétségbeesés fájó kitérései egyre szaporodnak.

A IV. fejezet Széchenyi társadalmi alkotásait ismerteti. A Tudós Társaság munkásságából a gróf kivette a maga részét: elnököl vagy részt vesz az üléseken, könyvet, kéziratot bírál, foglalkoztatja a Tudománytár ügye, része van a szótár munkálataiban, sok kisebb nagyobb ügyet intéz el, anyagiakat is, személyeket is, nem egyszer sok bosszúsággal járókat. Ebben az időszakban, 1836-ban, került a Tudós Társaság birtokába a bécsi Amerlingtől való képmása — most a képes terem falát díszíti —, 1838-ban pedig Teleki József gróffal együtt tiszteleti taggá választották. Sok időt szentel a Nemzeti Kaszinó ügyeinek is. Erdemei elismeréséül, tiltakozása ellenére, 1842-ben elhatározták arcképe megfestetését. Sok munkát ró vállaira a lóverseny ügye is. Ennek az alkotásának hajtása, a Magyar Gazdasági Egyesület, 1835-ben alakult meg, két osztállyal, amelyek közül egyik a lóverseny-üggyel foglalkozott, a másik a mezőgazdaságával. Ez az intézmény hamarosan megizmosodván, 1840-ben újra szervekedett, nyolc osztállyal, a selyemtermeléssel foglalkozó 7. osztálynak a gróf lett az elnöke. Az új egyesületből a lóverseny-osztály két év múlva kivált a Magyar Lovar-egylet címen, Széchenyi elnöklete alatt önálló életet kezdett.

Az Al-Duna szabályozása és a gőzhajózás ügyében való fáradozásairól való beszámolót Viszota a jövő kötet bevezetésében fogja közölni, mert, noha számottevő helyet foglalnak el a közölt naplóban, átnyúlnak a következő korszakba is. Annál behatóbban ismerteti a pesti magyar színház ügyében való működését, a magyar játékszín történetének ezt a fontos fejezetét. Erről a tárgyról már sokat írtak, de elődei a tárgyat az intézmény szemszögéből világitották meg, Viszota pedig Széchenyi munkásságára derít fényt.

Hasonlóan részletesen szól Viszota a lánchíd, a pesti, illetőleg óbudai kikötő és a pesti hengermalom megalkotásáról. Csak éppen megeplítjük ezeket az ügyeket, pedig megérdemelnék a részletesebb méltatást: megkapó képei Széchenyi energiájának és bölcsességének, amelyekkel erőt vett a közönyön, rosszakaraton, önérdeken. Arany János tehetsége kellett az elismerés méltó kifejezésére! — Az alkotások során ismerteti Viszota Széchenyi fáradozását a szervitakertnek sétaterré való átalakítása ügyében, a Pesti Hajós-egylet és a Sopronvasi Szeder-egylet megalapítását, végül a grófnak pesti „választott” polgári minőségben való tevékenységét.

Az V. fejezet Széchenyi 1836—1843. megjelent irodalmi műveinek jegyzékét adja, a VI. *Széchenyi belső élete* címen az átélte eseményeknek a gróf lelkére gyakorolt hatását mutatja be lendületes szavakkal.

A terjedelmes bevezetés a feldolgozott anyag nagyságához képest nem is olyan terjedelmes. Hogy ezt a bő anyagot formába önthesse, Viszotának csak a legszükségesebbek elmondására kellett szorítkoznia. Rászolgált elismerésünkre,

hogy nagy tömörsége mellett is mindenben világos és eleven képét adja a törté-
teknek, s nem hűnyhatunk szemet az előtt az érdeme előtt sem, hogy a hőse
íránt érzett meleg szeretete mellett is meg tudta őrizni elfogulatlanságát: egy
kötelességtudás-hajszolta nagy lélek vergődését rajzolta meg, de ebben a vergő-
désben sok a felemelő mozzanat... Maga a Napló annál leverőbb hatású!

Császár Ernő.

Galamb Sándor: A magyar dráma története 1867—1896-ig. Budapest, 1937. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia. I. köt. 384 l.

Kerek negyven esztendeje jelent meg Bayer József hatalmas kétkötetes műve: A magyar drámai irodalom története a legrégebb nyomokon 1867 ig szintén a M. Tud. Akad. kiadásában és most előttünk fekszik Galamb Sándor nagyszabású műve, amely Bayer József művének folytatásaként tekinthető. Galamb Sándor művének I. kötete 1880-ig tárgyalja bő anyagát, mert az 1880-ik évvel a magyar dráma bizonyos tekintetekben új jelenségeket kezd mutatni s így helyénvaló, hogy ezek az elég határozottsággal érvényesülő változások az anyag felosztásában is kifejezésre jussanak.

Galamb Sándor műve méltó folytatása Bayer József nagy munkájának. A szerző alapos felkészültséggel és nagy gonddal, körültekintéssel írta meg művét. Látszik, hogy anyagát jól ismeri és felette teljesen uralkodik. A bevezető részben rámutat a drámai műfajok általános jellegére a kiegészítés utáni irodalomban, ismerteti az újabb színműírás formai sajátosságait és az újabb színpadi technikát. Majd jól sikerült képet rajzol az új korszak új színházairól: Molnár György Budai Népszínházáról, Miklósy Gyula Istvántéri Színházáról, a pesti Népszínházról, Teleki Miklós színházi vállalkozásáról, a külvárosi színházokról.

Tulajdonképeni anyagát öt terjedelmesebb részre osztja. Az első részben a történeti drámával, mégpedig a történeti komoly drámával, a drámai költeményekkel és a történeti vígjátékkal foglalkozik. A második részben az új romantikus színmű fejlődését mutatja be. A harmadikban feldolgozza a társadalmi komoly drámai műveket, a társadalmi és politikai vígjátékokat és végül beszámol az akkori időben igen kedvelt egyfelvonásos vígjátékokról. A harmadik részt a népszínműnek szenteli és végre az utolsó részben ismerteti az alsóbb-fajú drámai műveket, mégpedig a látványosságokat, életképeket, bohóságokat, aktualitásokat és az operettirodalmat. Galamb Sándor elismerésreméltó buzgalommal gyűjtötte össze gazdag anyagát és látszik, hogy teljességre is törekedett. Ilyen nagyszabású összefoglaló mű anyagának felkutatása bizony sokszor leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Galamb Sándor nem kevesebb mint 111 szerző 277 művét ismerteti hosszabban, rövidebben — az operetteket nem számítva. Nem szándékom az érdemes szerző munkáját lekicsinyelni, de szükségesnek tartom néhány darabra felhívni érdeklődését, mely elkerülte figyelmét. Így pl. a történeti dráma tárgyalása folyamán nem említi *Zichy Antal: Cromwell, vagy a nagyság átká.* Szomorú játék 5 felv., c. művét, mely igaz ugyan, hogy 1866 ban jelent meg, de csak 1867. január 20-án került színre a Nemzeti Színházban; *Rékosi Jenő: Istrán vezér c. tört. színművét*, melyet 1872. március 31-én adtak a Nemzeti Színházban és *Horovitz (Horvát) Lipót: Egy karácsony éj az első században* c. dramolettejét 1867. E fejezet ismertetésénél ki kell

emelnem a szerző helyes megállapítását, hogy a történeti dráma, melynek valamennyi drámai műfaj között legrégebb gyökerű hagyománya van drámairodalunkban, csak csekély zökkenéssel ment át az új korszakba. Bizonyos, hogy sajtósági magyar okokon kívül a közeli Bécsben másodvirágzásra kapott történeti színmű ösztönző hatással lehetett történeti színműirodalunk fejlődésére. A magyar történeti színmű *Szigligeti Ede* működéséértől kapta a legnagyobb lökést.

A drámai költeményeket tárgyaló fejezet teljesnek mondható. Ezek közül legnevezetesebb *Kaas Ivor Itélet napja* c. munkája. Csak nyelvi tekintetben különb ennél *Koroda Pál A túlvilág komédiája* c. műve. *Hollósy István Csaba* tragédiája kuriózum, melyen erősen érezhető *Goethe Faustjának* és *Vörösmarty* (Csongor és Tünde, Tündérvölgy) hatása.

A történeti vígjáték műfaja jóval kisebb termésű. Mindössze 10 idetartozó művet ismertet és ezzel ki is meríti ennek a műfajnak ismertetését.

Az új romantikus színműnek nagyobb teret juttatott a szerző. Szerinte az új romantizmus nem pusztán a józan és száraz színszerűség elleni reakciónak, hanem egyúttal a zordabb veretű nemzeti felfogásra következő ellenhatásnak is tekinthető. Helyes megállapítása, hogy a magyar új romantika nem minősíthető teljesen külföldi minták utánzásának, önállóan behozatali cikknek. A művek tárgyalása gondos, pontos és teljes, csak még *Somló Sándornak Raoul szerelme* című (1878.) c. egyfelvonásosát említhette volna, mert Somló ezzel a darabjával kapcsolódik az új romantikusok csoportjához.

A társadalmi dráma érthető okokból lassabban fejlődik. Döntő sikert ennek a műfajnak Csiky Gergely *Proletárok* c. darabja adott. A társadalmi színművek túlnyomórésze középfajú dráma. A társadalmi színművet bemutató fejezet is rendkívül gondos és teljesnek mondható, csupán *Benkő Kálmán Az ördög sziklája* c. dráma 3 felv. (1867. nov. 30. Budai Népszínház), kevés jelentőségű munkája került el figyelmét. E kor társadalmi vígjátékai nem lelnek igazi életet magukból. A következők — csekély jelentőségűek — kikorúlték figyelmét. Ismeretlen szerző: *Következők*, vígjáték 5 felv. 1867. október 2. Budai Népszínház; *Szépbaludy Ö. Ferenc: Vihar után*, vígjáték, 1870. november 5. Budai Népszínház; *Tótvölgyi Titusz: Harc a nagybácsival, v. egy tehetség küzdelmei*. Vígjáték 3 felv. Budai Népszínház. A társadalmi vígjáték legüdebb és legelevenebb fajtája a politikai vígjáték. A termés nem dús hajtású, de élő ága a magyar vígjátékirodalomnak. Tárgyalása gondos, minden mozzanatra kiterjedő.

A hatvanas és hetvenes években kedvelt műfaj volt az egyfelvonásos vígjáték. Az idetartozó egyfelvonásosok nagyjából társadalmi tárgyúak. Különösebb újat nem hoztak sem formai, sem tárgyi tekintetben drámairodalunkba. Eleven dialógus jellemzi ezeket és fenntartottak egy-két jellemző vonást koruk társadalmi életéből. Ez apróságokat tárgyaló fejezetből kimaradtak: *Szigeti Imre: Szilaj betyár*, vígjáték 1 felv. 1867. jún. 16. Budai Népszínház. *Majthényi Flóra: Nők hibája*. Vígjáték 1 felv. 1867. *Mihalkovics Árpád—Babos Károly: Az üldözött kakas*. Vígjáték 1 felv. 1869. (Budai Népszínház Zsebkönyve, 1869.) *Br. Jósika Kálmán: Az ibolya bokréta*. Vígjáték 1 felv. 1876. április 7. Népszínház.

Galamb Sándor a népszínműnek, mint a magyar irodalomnak egyik legérdekesebb problémájának tekintélyes helyet áldozott. Ennek a műfajnak van

a legváltozatosabb története. Galamb Sándor végigkíséri a népszínmű fejlődését és arra a következtetésre jut, hogy a negyvenes évek népszínműve középfajú dráma és az is maradt. A hetvenes évek elején fellendül a népszínmű és 1875-ben (jan. 15.) színre került *A falu rossza*. Ennél a műnél sokáig időzik a szerző és van több talpraesett megfigyelése. *Tóth Ede* népdramát is tervezett, de korai halála megakadályozta terve kivitelében. Helyébe *Csepreghy Ferenc* lépett, aki a Tóth Edétől diadalra vitt népszínműstílust évtizedekre megrögzítette. 1875-től 1880-ig Tóth Ede és Csepreghy Ferenc hatása alatt egy sereg népszínmű keletkezett, de ezek egyike sem éri el mintáik értékét. A népszínmű problémáját egy időre Tóth Ede és Csepreghy Ferenc döntötte el. Az ismertett munkának ez a fejezete igen sikerült, néhány népszínmű azonban elkerülte a szerző figyelmét. Így: *Ejszaki Károly: Egy márciusi táblabtró*, Népszínmű 3 felv. Budai Népszínház; *Benedek József: Dárius kincse*, népszínmű 3 felv. 1867. december 9. Budai Népszínház; *Szigligeti Ede: A pákász*, népszínmű 3 felv. 1872. Budai Népszínház; *Sziklay János: A balatoni halászlégeny*, népszínmű 3 felv. 1878. Pozsonyi Színház. *Benedek József: A szegedi kupec*, népszínmű 3 felv. 1879. március 14. Népszínház.

Az utolsó fejezetben az alsóbbfajú drámai művekről szól, amelyeket az eddigi tudományos vizsgálat kevés figyelemben részesített. A szerző megindokolja, hogy a drámai költészet effajta ágai a fejlődésnek nem mellőzhető jelenségei. Az efféle színpadi művek otthona a nép-színházak, itt éltek le rövid életüket. Ennek a fejezetnek anyagát is nagy gonddal és fáradsággal gyűjtötte össze. Mindössze huszonnégy szerző negyvennégy darabját ismerteti. Néhány kimaradt darabot az alábbiakban sorolunk fel: *Névtelen szerző: Száz rabló*, látványos színmű, 1867. augusztus 14. Budai Népszínház; *Névtelen szerző: Nagy Sarló*, látványosság. 1867. aug. 25. Budai Népszínház; *Szathmáry Károly (?) : Behm hadjárata az oroszok ellen*. Látványos színjáték 4 felv. 1868. aug. 24. Budai Népszínház; *Egervári (Potemkin) Ödön: Mafra barátok*. 4 felv. 1870. nov. 28. Budai Népszínház; *Vahot Imre: Magyar honvéd, v. Budavár bevétel 1849-ben*, pályanyertes látványos színmű 3 szakaszban. 1873. jún. 12. Városligeti Színkör. *Tinódi Lajos (?) : Az új feleskeiek*, 5 felv. 1876. október 14. Népszínház; *Tinódi Lajos: Tündértáj*, 3 felv. 1877. január 21. Népszínház; *Névtelen: El-e Petőfi?* Látványos színmű 7 képben. 1877. jún. 29. Budai Színkör.

Befejezésül a drámai alsófajok legnépszerűbb ágának, az operettnek születését és fejlődését vizsgálja. A Budai Népszínház első korszakának érdeme, hogy színrehozta az első magyar operettet. A magyar operett teljes kifejlődését az 1880-ik esztendő hozta meg.

Mindent egybevetve meg kell állapítanunk, hogy Galamb Sándor igen hasznos, jóra való munkát végzett. Művének első kötete bizonyosságul szolgál, hogy szerzője hivatott munkása a magyar drámairodalom történetének. Nagy érdeklődéssel várjuk érdemes művének folytatását.

Perényi József.

Szemes József: *Oláh Miklós*. Esztergom, 1936. 59 l.

A nyomtatott források alapján készült becsletes számadás ez a dolgozat arról, amit a történetírás és irodalomtörténeti kutatás eddig napvilágra hozott Oláh Miklósról. Kár, hogy megelégszik a közvetett forrással is, mint

mikor pl. arról beszél, hogy Thurzó felvette Oláh Miklóst is kis akadémijába. Nagyobb baj, hogy Erasmus tanítását csak a magyar ismertetések alapján ismerteti. A források értékelésében nincs kritikája. A dolgozatban nagyon sok a helyesírási hiba, néhol még a vers ritmusát is tönkreteszi az. Az Oláh Miklós egyéniségéhez méltó életrajzot semmiképpen sem teszi feleslegessé, de addig is, míg az elkészül, legalább némi pótlást ad. *Kn.*

Dömötör Tekla: A passiójáték. Összehasonlító tanulmány a német irodalom köréből. Budapest, 1936. (Minerva-könyvtár 104.) 96 l.

Nagyon gondos tanulmány ez a középkori passiójátékokról. Mivel a magyar dráma kezdetei szoros kapcsolatban vannak a német dráma középkori hajtásaival, figyelemmel van erre a magyar irodalmi vonatkozásra is. Ezen a téren azt a felfogást vallja, hogy a német játékok mintájára valószínűleg játszottak néhol magyarnyelvűeket is, de nálunk a népi vallásos játék csak a XVII. századtól kísérhető nyomon. Ezeket bele is illeszti a német játék fejlődéstörténetébe. *Kn.*

Csokonai Mária: Jósika Miklós francia íróbarátja. Gustave de La Tour. Pécs, 1937. (Francia int. ért. 17.) 102 l.

La Tourról csak néhány megjegyzés került eddig a magyar Jósika-irodalomba; ez az értekezés a francia író műveinek gondos ismertetése, másrészt a családtól nyert adatok alapján pontosan közöl mindent, amit életéről és irodalmi munkásságáról tudnunk kell. Külön veszi magyar tárgyú műveit és rámutat a bennük szereplő magyar hősök életbeli mintájára is. Nagyon érdekes Magyarországban az író írásában kiformalódó képe és annak lélektani magyarázata. Az utolsó fejezet La Tour és Jósika érintkezésének rajza. *Az.*

Két értekezés Ifj. Abrányi Kornélról. (Rejtő Mária: Ifj. Abrányi Kornél, az ember és az író. Budapest, 1937. 50 l. — Takács József: Ifj. Abrányi Kornél élete és szépirodalmi munkássága. Budapest, 1937. 108 l.)

Meglepő, hogy egyszerre két doktori értekezés jelenik meg Abrányi Kornélról, noha irodalmunk fejlődésében jelentős szerepe nem volt. Az életrajz gondosabb Takács József dolgozatában, a pályakép is ebben a világosabb. De mind a kettő gondosan tekinti át műveit, ha Rejtő Mária figyelmét el is kerültek ezek közül néhány. A mai kritikát Abrányi Kornélról Takács József foglalja ügyesebben szavakba. *Kn.*

Légrády Mária: Indali Gyula. Életrajza, kiadatlan költeményei, szemelvények prózai munkáiból. Budapest, 1937. 160 l.

A korán elhunyt és hamar elfeledett poétának kegyeletes emlékfelújítása ez a dolgozat. Érdeme, hogy az életrajzot bő levélanvagon kívül a családi élő hagyományon építi fel; kritikai összevetését adja a nyomtatott gyűjteménynek és a kéziratos változatoknak, s így nemcsak javítja a kiadott szöveget, de meg is toldja néhány érdekes emlékkel. Hibája, hogy a megfogalmazásban kissé bizonytalan; pl. a 4. lapon ezt írja: „A Both-féle gyűjtemény nem ad hiteles képet Indali költői pályájáról“, az 5-ön viszont: „A Both István által még 1902-ben összeállított és kiadott gyűjtemény jóformán hiánynélküli, teljes képet ad Indaliról“. Az ilyentén ingadozások egy kis végső simítás elmaradásának következményei. A gondos összevetés azonban kiemeli a dolgozatot a doktori értekezések átlagából és elismerést követel számára. *Az.*

Zsidi János: Fejér György. Budapest, 1936. (Palaestra Calasactiana.) 101 l.

Fejér Györgynek, a munkás írónak és történésznek pályáját a maga egészében híven és gondos kutatás alapján rajzolja meg ez a dolgozat. Kiknázza a reá vonatkozó levéltári anyagot is, felhasználja a vele kapcsolatban megjelent forrásanyagot, gondosan áttekinti Fejér irodalmi természetét. Forrásmegállapításban nem hoz újat, de nagyon érdekes és igazságos képet ad ennek a jozefinista kultúrában felnőtt papnak lelkivilágáról. Talán csak egy oldal marad kissé háttérben: forráskiadványának kritikai méltatása. Annál érdekesebbek irodalmi polémiái, a magyar irodalom programjára vonatkozó megnyilatkozásai, a magyar közdal terjesztésében tett szolgálatai, a Tudományos Gyűjtemény körül végzett munkája és csendes alkonya. El kell ismerni, hogy mintaszerű doktori értekezés. *Az.*

Dengl János dr.: Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. Budapest, 1937. Grill kiadása. XI. és 468 l.

Annak a nyelvhelyességi mozgalomnak, amely az újabb időben egyre erősödve tör utat magának, első rendszer-terméke ez a hatalmas kötet. A tudós szerző gondosan feldolgozta benne mindazt, ami erről a kérdérről irodalmunkban napvilágot látott, és így a könyv lapozgatója megtalálja benne a nálunk elhangzott összes nyelvhelyességi megjegyzéseket. A nagy anyagot tudományos elrendezésben adja. Az általános részben szól a nyelvről általában, a nyelv szelleméről (jellemző példáit sorolván fel a magyar nyelv szellemét jellemző sajátságoknak) és a nyelvi változásokról (a szókincset és a nyelv szerkezetét illető mennyiségi, valamint a szavak hangalakjában, a nyelvtani szerkezetben és jelentésben észlelhető minőségi változásokról), gazdag példán szemléltetve a változások okait is; végül ismerteti a stílusrétegeket és a nyelvhelyesség elveit. A „különös rész“ sorba veszi a gyakoribb helytelenségeket és idegenszerűségeket, mindenütt figyelmeztetve a kerülendő idegenszerűségekre. Korántsem merev; tudja, hogy a nyelv él, s így változások történnek rajta. De nagy mérséklettel különíti el a leküzdhetetlen formálódásokat a felesleges újdonságkereséstől. Nem merev purista, csak józan számvető az idegenszerűségek elbírálásában. Használhatóságát emeli a nagy gondnal összeállított szójegyzék is.

Bb.

Dr. Balassa József: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1937. Renaissance kiadás. 169 l.

Ez a kis kötet szellemes tájékoztató a magyar nyelv életéről. Nem a szaktudósok számára készült, hanem a nagyközönségnek; de tudós ember írta, aki a maga tudományában a legjártasabbaknak egyike. Legérdekesebb része a magyar nyelv korszakainak bemutatása; ezt bő szemelvényekkel tarkítja. Nagyon becses az egyéni stílus próbálkozásának megfigyelése, a költői stílus kezdetének bemutatása, a korstílus jellegzetességeinek megmutatása, az irodalmi nyelv fokozatos fejlődésének nyomonkísérése. Érdekes megfigyelései vannak a ma stílusára vonatkozóan is. Ebben a magyar nyelvhelyesség elveit adja meg röviden. Folyamatos előadásban ügyesebb tájékoztató a magyar nyelv kérdéseiről nincsen. *Bb.*

Pais Károly: A két Kisfaludy Sándor. Cegléd, 1937. (Szerző.) 56 l.

Az utóbbi években megjelent doktori értekezések legjavához tartozik ez a dolgozat. A szerző világosan látja feladatát, s igyekezett azt a határozottsággal megoldani, ami ritka ez értekezések szerzőinél. Nincs egyetlen fölösleges szava, sőt helyenkint szinte túlságosan gazdaságosan bánik terével. Menti őt az, hogy ígéretet tesz a további kutatásra, amelyre — mint dolgozatából láttuk — igen nagy szükség van, hogy egész világosságában álljon előttünk Kisfaludy írói alakja. — Kisfaludy írói egyéniségének fejlődésében két korszakot különböztet meg a szerző. Az egyik a literátor, az olvasmányaitól és eredeti tehetségétől ihletett költő, aki núzsát is talál magának Horváth Rozi személyében, s nem — mint eddig hittük — Szegedy Roziban. Ez a költői „rávítel“ későbbi! A szerzőnek ez a megállapítása főleg a korábbi filológiai közlések pontosságára nézve jelentőségteljes. — A másik Kisfaludy Sándor a patrióta költő, aki tehát csak azért ír, hogy a nemzeti eszményekért lelkesítsen. Irodalomtörténeti szerepe pedig e tekintetben a közönségeremtés, ellentétben Kazinczyval, aki csak a választottaknak írt, illetőleg „másolt“.

Hosszadalmas lenne itt kitérni e tanulmány minden értékes részletére, megelégszünk azzal, hogy leszögezzük, hogy aki ezután Kisfaludy Sándorral akar foglalkozni, annak nélkülözhetetlen lesz Pais dolgozata is.

Clauser Mihály.

Rónai György: Szüzek koszorúja. Pázmány Péter irod. társaság kiadása. Bp. 1936. (64 l.) — Szerzőnk ebben az új munkájában Pécsi Lukácsnak, az eddig nem eléggé méltatott XVI. századi humanistáknak, a katolikus restauráció egyik igen érdemes írójának a címben jelzett, Bacherius Péterből átdolgozott művéről értekezik. Szekfü Gyula a „Magyar Történet“ IV. kötetében mementóképpen jelzi, hogy Pécsi Lukács életrajza még megírásra vár. Mintha ehhez a nehéz feladathoz is igyekeznék Rónai közelebb férközni. És ezt nem kis sikerrel teszi. Gondosan átkutatta a rendelkezésre álló forrásokat és mindazokat a könyveket, amelyek segítségével közelebb lehet jutni a kor szelleméhez. Igen sikerült értekezése dereka, amely Pécsi humanista műveltségével, az ellenreformációs történet szemlélettel, Szent Agostonnak a korra tett hatásával, a kor misztikájával, a ferences hagyományokkal és az elsősorban a nőneveléssel kapcsolatos célzatról szól. Az irodalomtudomány szívesen vette volna, ha filológiai összehasonlítással Pécsi Lukács eredetiségét Bacherius anyagának átdolgozásában jobban kiemeli. Megállapításai azonban azt mutatják, hogy ezt a munkát is elvégezte. — Rónainak Janus-arccal kellett dolgoznia: egyfelől az áttekintést és élvezetes feldolgozást kívánó művelt közönség számára, másfelől meg a szaktudománynak. Ezt a nehéz feladatát kitűnően oldotta meg. Pf.